

1 מִשְׁאֵי אֶשְׁשֶׁר – ממוקם שלא ניתן לעשות באופן אחר, ולכן אין
2 ללמוד מברית העולם, כיון ששם בלא חוה לא היתה נקבה
3 אחרת ולא היה העולם יכול להתקיים בלעדיה, אולם כאן די אף
4 בשני זכרים לקיום המצוה, שהרי יש הרבה נקבות בעולם
5 שיתקיים על ידיהן.

6 מקשה הגמרא: וּבֵית הַלֵּל נִמְי לִילָפוּ – שגם בית הלל ילמדו את
7 אופן קיום המצוה ממש, שלאחר שני זכרים פירש מן האשה.
8 מתרצת הגמרא: אֲמַרְי לָךְ בֵּית הַלֵּל, לא ניתן ללמוד ממש, שכן
9 מִשֶּׁה מְדַעְתִּיהָ הוּא דַעְבֵּר – מדעת עצמו פירש מן האשה משום
10 השכינה שהיתה עמו תמיד, ולא נצטוו על כך, אך לשאר בני
11 אדם אסור לעשות כן. דַּתְנָא כַךְ בְּבֵרִיתָא, שְׁלֹשָׁה דְּכָרִים עָשָׂה
12 מִשֶּׁה מְדַעְתּוּ, כלומר בלא ציווי ה', וְהַסְבִּימָהּ – כיוונה דַּעְתּוּ לְדַעַת
13 הַמָּקוֹם, שהסכים עמו ה'. ואילו הם, פִּירֵשׁ מִן הָאִשָּׁה ושוב לא עסק
14 בפריה ורביה לאחר מתן תורה, וְשִׁפְרָה הַלּוּחוֹת לאחר חטא העגל
15 (שמות לו ט), וְהוֹסִיף יוֹם אֶחָד על שני ימי מצות פרישה שנצטוו בה
16 בני ישראל קודם מתן תורה שנאמר (שם טז ט) 'וְקִדְשְׁתֶּם הַיּוֹם וּמָחָר',
17 ואמר (שם טז טו) 'הַיּוֹם נִכְוָנִים לְשִׁלְשֵׁת יָמִים'.

18 הגמרא מבארת את הטעמים שעשה משה מדעתו שלשה דברים
19 אלו: כשפירש מן האשה מאי דרש שמשה כך פירש, אֲמַר קל
20 וחומר, ומה ישראל שלא דברה עמהם שכינה אלא לפי שעה – רק
21 לשעה אחת, כלומר לזמן מועט במתן תורה, וגם קבע להם זמן שבו
22 ידבר עמדם, ובשאר הזמן אינו מדבר עמדם, ואף על פי כן אֲמַרְהָ
23 להם התורה (שם טז טו) 'אֵל תִּגְשׁוּ אֶל אִשְׁהָ, אֲנִי שֹׁמֵיחַ לְדַבֵּר – ה'
24 מתייחד ומדבר עמי כָּל שָׁעָה וְשָׁעָה, וגם לא קבע לי זמן לדיבור
25 שאוכל לפרש קודם מן האשה, עַל אֲחַת בְּמָה וּבְמָה שֶׁאֵין צָרִיךְ
26 לפרש מן האשה כל הזמן. ומה שהסבירה דַּעְתּוּ לְדַעַת הַמָּקוֹם
27 למדים ממה שֶׁנֶּאֱמָר לאחר מתן תורה (דברים ה כו) 'לָךְ אֲמַר לוֹ
28 שׁוּבוּ לִבְכֶּם לְאֵהָלֵיכֶם', ו'אֵהָלֵיכֶם' היינו נשותיכם (מדרק ט), ולמדים
29 מכך שהותרו לחזור לנשותיהם, אך למשה אמר ה' (שם ה כו) 'וְאֵתָּה
30 פַּה עֲמוֹד עֲמִיד', ו'עמדי' מיותר ללמד שהסכים עמו שיפרש מן
31 האשה וישאר לעמוד עמו.

32 ממשיכה הגמרא לבאר: כששפיר את הלוחות מאי דרש, אֲמַר קל
33 וחומר, ומה קרבן פסח שהוא אחד מִשֶּׁשׁ מאות ושלש עשרה מִצְוֹת,
34 אֲמַרְהָ בּו תִּזְכֶּה (שמות יב מג) 'כֹּל בֶּן נָכָר לֹא יֹאכֵל בּו', ו'בן נכר' הוא
35 מומר שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים (ובאים כב), כאן שהתורה
36 בִּלְחָה תְּלוּיָה בַּלּוּחוֹת אלו, וישראל מוֹפְרִים לאחר חטא העגל, כדן
37 עובד עבודה זרה שנחשב כמומר (חולין ד), עַל אֲחַת בְּמָה וּבְמָה
38 שאינם ראויים לקבל את התורה. וְהַסְבִּימָה דַּעְתּוּ לְדַעַת הַמָּקוֹם
39 דְּכָתִיב (שמות לד א) 'וְאֵמַר ה' וגו' הַלּוּחוֹת הָרָאשִׁים אֲשֶׁר שִׁפְרָה',
40 וְאֲמַר רִישׁ לְקִישׁ, שדורשים מאשר' שֶׁאֵמַר לִיה הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא
41 לְמִשֶּׁה, וְיִשְׂרָאֵל – ויתחזקו בְּחֶדֶד על שִׁפְרָתָה את הלוחות, ש'אשר' הוא
42 מלשון 'ישר'.

43 ממשיכה הגמרא לבאר: כשהוסיף יום אֶחָד מְדַעְתּוּ מאי דרש,
44 דְּכָתִיב (שם טז ט) 'וְקִדְשְׁתֶּם הַיּוֹם וּמָחָר, ודרש ש'היום' הוא ב'מָחָר',
45 מִה מָחָר לִילּוּ עֲמוּ, שהרי הזהיר אותם עליו עתה קודם שבא לילו,
46 אֶף הַיּוֹם דְּהֵינּוּ הַיּוֹם הָרִאשׁוֹן לְאִיסוּר נֹאסֵר לִילּוּ עֲמוּ, וְלִילָה
47 דְּהֵינּוּ דָּנָא – של עכשיו כלומר של יום זה שבו נצטוו נֶפֶשׁ לִיה – כבר
48 יצא ועבר שהרי ציום ביום, שְׁמַע מִינָה – מוכח שרצון ה' שיפרשו
49 תְּרִי יוֹמֵי לָכֶר מְהֵרָא – שני ימים מלבד מיום זה, ולכן אמר להם
50 הַיּוֹם נִכְוָנִים לְשִׁלְשֵׁת יָמִים מיום זה. וְהַסְבִּימָה דַּעְתּוּ לְדַעַת הַמָּקוֹם
51 מוכח מכך דִּלְאָ שִׁפְרָה שְׂכִינָה עַד שִׁבְתָּא – שלא שרתה השכינה על
52 הר סיני לתת את התורה עד שבת, לאחר שפרשו בימי רביעי
53 חמישי ושישי.

54 הגמרא מביאה דעה שונה בשיטת בית שמאי בקיום פריה ורביה:
55 תִּנְיָא בְּבֵרִיתָא, רַבִּי נֶתָן אֹמֵר, בֵּית שְׁמַאי אֹמְרִים, אדם מקיים
56 מצות פריה ורביה כשיש לו שְׁנֵי זָרִים וְשִׁתִּי נִקְבּוֹת. וּבֵית הַלֵּל
57 אֹמְרִים, מקיימה כשיש לו זָכָר וְנִקְבָּה. מבררת הגמרא: אֲמַר רַב
58 הוּנָא, מַאי טַעְמָא דְּרַבִּי נֶתָן אֲלִיפָא – בשיטתם דְּבֵית שְׁמַאי שלקיים
59 המצוה צריך שני זכרים ושתי נקבות. משיבה הגמרא: דְּכָתִיב בַּחוּה

60 (בראשית ד ה) 'וְתוֹסַף לָלֶדֶת אֶת אֲחִיו אֶת הָבֶל, ושתי התיבות 'את'
61 ריבויים הן ובאו ללמד שנולדו הָבֶל וְאֶחָיו התאומה וְכֵן וְאֶחָיו
62 התאומה, ונמצא שנולדו לאדם וחוה שני זכרים ושתי נקבות,
63 וְכָתִיב לאחר שהרג קין את הבל ונולד לחוה בן אחר (שם ד כה)
64 'וְתִקְרָא אֶת שְׁמוֹ שֵׁת כִּי שֵׁת לִי אֱלֹהִים וְרַע אַחֵר תַּחַת הָבֶל כִּי הָרְגוּ
65 קִין', ומכך שהוצרכה להשלים בן אחר במקום הבל, למדו
66 שמקיימים פריה ורביה רק בשני זכרים ושתי נקבות.

67 הגמרא מבארת את דעת חכמים החולקים על לימוד זה: וְרַבִּנּוּ
68 סברו, ששם לא נאמר שצריכה להשלים בן תחת הבל, אלא אֲדִוְיָ
69 הוּא דְּקָא מוֹדִית – הודתה לאלהים על שנתן לה בן אחר במקומו.
70 הגמרא מביאה ברייתא אחרת המביאה את דברי רבי נתן באופן
71 אחר: תִּנְיָא אֲרִיךְ – שנינו ברייתא אחרת, רַבִּי נֶתָן אֹמֵר, בֵּית שְׁמַאי
72 אֹמְרִים, מצות פריה ורביה מקיימים בְּזָכָר וְנִקְבָּה, וּבֵית הַלֵּל
73 אֹמְרִים, או זָכָר או נִקְבָּה.

74 מבררת הגמרא: אֲמַר רַבָּא, מַאי טַעְמָא דְּרַבִּי נֶתָן אֲלִיפָא דְּבֵית הַלֵּל
75 שדי בזכר או נקבה, הרי אינו לומד מברית העולם שהרי היו זכר
76 ונקבה, ולא ממש שהיו שני זכרים. משיבה הגמרא: שְׁנַאֲמַר (ישעיה
77 מה דה) 'לֹא תִהְיֶה בְּרָאָה לְשִׁכְתְּ יִצְחָר', כלומר שלא ברא ה' את העולם
78 לתורה שאינו מיושב, אלא לשבת להיות עסוקים בישובו, וְהָא עָבֵר
79 לָה שִׁכְתָּ – זה שנולד לו זכר או נקבה, כבר עשה בכך את יישוב
80 העולם.

81 הגמרא דנה באופן נוסף אם קיים בו פריה ורביה: אֵיתָמַר, הֵיזוּ לוֹ
82 בְּנִים בְּהִיּוֹת עוֹבֵד בּוֹכְבִּים – (נכרין) וְנִתְגִּיר, רַבִּי יוֹחָנָן אֲמַר, קָיִים
83 בהם פְּרִיָה וְרִבְיָה. וְרִישׁ לְקִישׁ אֲמַר, לֹא קָיִים בהם פְּרִיָה וְרִבְיָה.
84 הגמרא מבארת את טעמיהם: רַבִּי יוֹחָנָן אֲמַר קָיִים פְּרִיָה וְרִבְיָה,
85 משום דְּהָא הָיוּ לִיה – שהרי היו לו בנים ובהם נתקיימה המצוה,
86 וְרִישׁ לְקִישׁ אֲמַר לֹא קָיִים פְּרִיָה וְרִבְיָה, משום שֶׁרַע שְׁנַתְגִּיר בְּקָטָן
87 שְׁנוֹלֵד דָּמִי – נידון בקטן שנולד עתה, ומעתה הבנים שהיו לו קודם
88 אינם נחשבים בניו, ועליו לקיים מחדש פריה ורביה.

89 מוסיפה הגמרא: וְאֲדִוְיָ לְטַעְמִיָּהּ – והלכו לשיטתם בדן בני נכרי
90 שנתגיר, שכך סברו גם לענין כבוד לנחלה, דְּאֵיתָמַר, הֵיזוּ לוֹ בְּנִים
91 בְּהִיּוֹת עוֹבֵד בּוֹכְבִּים וְנִתְגִּיר, ולאחר שנתגיר נולד לו בן נוסף, רַבִּי
92 יוֹחָנָן אֲמַר, אֵין לוֹ – לכן זה דין בְּבוֹר לְנַחֲלָה ואינו מקבל פי שנים
93 בנכסי אביו בכבוד ישראל (דברים כא יז), דְּהָא הָהוּא לִיה – שהרי
94 בהיות האב נכרי כבר היו לו בנים שנולדו ראשונים ונחשבים
95 'רָאשִׁית אוֹנִי' (שם) – יורשי ראשית ממנו, שזה הקובע לדין כבוד.
96 וְרִישׁ לְקִישׁ אֲמַר, וְשׁ לוֹ דִּין בְּבוֹר לְנַחֲלָה ונטול פי שנים בנכסי אביו
97 ככל כבוד ישראל, כיון שֶׁרַע שְׁנַתְגִּיר בְּקָטָן שְׁנוֹלֵד דָּמִי, וממילא
98 הבנים שנולדו קודם שנתגיר אינם נחשבים כבניו.

99 הגמרא מבארת את ההידוש בשני הדינים: וְצִירְכָא – והוצרכו רבי
100 יוחנן וריש לקיש לומר את שיטותיהם בשני הדינים, דְּאֵי אֲשֶׁמַּעֲיָן
101 בְּהֵימָא קְפִיָּתָא – שאם היו משמיעים את שיטותיהם רק בדן
102 הראשון של קיום פריה ורביה בבנים שנולדו קודם שנתגיר, היינו
103 אומרים שרק בְּהֵימָא קְפִיָּתָא רַבִּי יוֹחָנָן שֶׁנֶּחֱשָׁבִים בְּנֵי וְקִיִּים בהם
104 פריה ורביה, מִשּׁוֹם דְּמַעֲרָא נִמְי בְּנֵי פְּרִיָה וְרִבְיָה נִינְהוּ – שגם
105 בתחילה בעודו נכרי שייכים הם בפריה ורביה, שנצטוו בה בני נח
106 שנאמר (בראשית ט א) 'וְאֵמַר לָהֶם פְּרוּ וּרְבוּ, ולכן אף שנתגיר
107 נחשבים עדיין כבניו, אֲבָל לְעֵינֵי דִין נַחֲלָה בכבוד, דְּלֹא בְנֵי נַחֲלָה
108 נִינְהוּ – שהנכרים אינם שייכים בדן נחלה כישראל, והיינו שאין
109 הבכור נטול פי שנים בנכסי אביו, והבת דינה כבן לענין הירושה,
110 אֲמַר מוֹדִי לִיה לְרִישׁ לְקִישׁ שהבן שנולד לאחר שנתגיר נטול פי
111 שנים. וְאֵי אֵיתָמַר בְּהָא – ואם היתה מחלוקתם נאמרת רק בדן זה, והיו
112 אם הנוול לאחר שנתגיר נטול פי שנים בכבוד, היינו אומרים
113 שרק בְּהָא קְאָמַר רִישׁ לְקִישׁ שדינו בכבוד, כיון שאין הבנים הנכרים
114 שנולדו לפניו שייכים בדן זה כמבואר, אֲבָל בְּהֵימָא – בדן פריה
115 ורביה שאף נכרים שייכים בה כמבואר, אֲמַר מוֹדִי לִיה לְרִישׁ לְקִישׁ
116 שמקיים המצוה גם בבנים שנולדו לו בעודו נכרי, ולכן צִירְכָא –
117 הוצרכו להשמיע שיטותיהם בשני הדינים.

קושיא לשיטת ריש לקיש: אִיתִיבִיהּ – [הקשה] רבי יוחנן לריש לקיש,
 נאמר (מלכים ב' כ"ב) 'בַּעֲתָ הָהִיא שָׁלַח בְּרֹאדָה בְּלֶאֱדָן בֶּן בְּלֶאֱדָן מֶלֶךְ
 בְּבֶל וְגו' סָפְרִים וּמִנְחָה אֶל הַזֶּקֶקֶהוּ, ומפורש שגם נכרים נקראים
 בנים לאבותיהם, ואם כן האב יכול לקיים בהם פריה ורביה גם
 לאחר שנתגייר. השיב ריש לקיש: אָמַר לִיה רִישׁ לְקִישׁ, אֲמַנָם
 בְּהִוְיָתוֹן עֹקֶבֶד בּוֹדְכִים אֵית לָהּ חַיִּים – מתייחסים אחר אביהם, אך
 לאחר שנתגיירו לית להו חַיִּים – שוב אינם מתייחסים אחר אביהם,
 כיון שנחשבים כקטן שנולד, ולכן נכרי שנתגייר אין הבנים שנולדו
 לו קודם נחשבים בניו, ואינו מקיים בהם פריה ורביה לאחר
 שנתגייר אלא צריך לקיימה מחדש.

נתבאר שנחלקו רבי יוחנן וריש לקיש בנכרי שנתגייר אם בניו
 ממשיכים להתייחס אחריו. הגמרא מבארת הדין בעבד
 שנשתחרר: אָמַר רַב, הֲכַל – רבי יוחנן וריש לקיש מוֹדִין עֹקֶבֶד
 כנעני, שְׂאִין לוֹ חַיִּים – שאינו מתייחס אחר אביו, ואם היו לו בנים
 ונשתחרר ונהיה יהודי, לא קיים בהם פריה ורביה, ועדיין חייב בה,
 דְּכִתְיִב שֶׁאִמֵּר אֲבִרְהָם לְנִעְרֵיו וּבִנְיָהֶם אֲלִיעֶזֶר עֶבְדוֹ (בראשית כב ה)
 'שָׁבוּ לָכֶם פֶּה עִם הַחֲמוּר', ודורשים מ'עם החמור' שעבדים הם עִם
 הַחֲמוּרָה לְחֲמוּר בֶּכֶךְ שֶׁאֵין לָהֶם יְחֹס כַּחמוֹר.

מקשה הגמרא: מִיִּתְיָב, נאמר (שמואל ב' ט"ז) 'וּלְצִיבָא הַמֶּשֶׁה עֶשְׂרֵי
 בָּנִים וְעֶשְׂרִים עֶבְדִּים', וציבא היה עבדו הכנעני של מפביש, ו
 ומפורש שהיו לו בנים, ומשמע שגם עבדים מתייחסים אחר
 אביהם. מתרצת הגמרא: אָמַר רַב אֶחָא בְרַ יֶעֱקֹב, אֵין כּוּוֹנֵת הַפֶּסוֹק
 שבני העבד מתייחסים אחריו, אלא כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר עַל בַּהֲמָה (ויקרא
 ד ג ועוד) 'פֶּר בֶּן בָּקָר', שהכוונה שבפועל נולד הפר מן הבקר ולא
 שמתייחס אחריו, כך גם בני עבד אמנם נולדו ממנו בפועל אך
 אינם מתייחסים אחריו.

מקשה הגמרא: אִי הָבִי שֶׁאֵין הוֹכַחָה מִלְשׁוֹן 'בֶּן' שֶׁמִּתְיִיחַס אַחֵר
 אֲבִיו, הָתָם נִמֵּי – גם שם בפסוק 'בְּרֹאדָה בְּלֶאֱדָן בֶּן בְּלֶאֱדָן' שהובא
 לעיל, נאמר שאינו ליחוס אלא רק שהוא בנו בפועל, ומדוע
 הוצרך ריש לקיש לומר שלנכרי יש יחוס. מתרצת הגמרא: שְׂאִי

הָתָם – שם הדבר שונה, דִּיחְסִינְהוּ בְּשִׁמְיָהּ וּבְשִׁמָּה דְּאֲבוּהוֹן –
 שהכתוב יחס את הנכרי בראדך בלאדן בשמו ובשם אביו בלאדן,
 ומוכח שרצה ליחסו אחר אביו, ומבואר שנכרים מתייחסים אחר
 אביהם, וְהָכָא – כאן בציבא העבד לא מְפָרֵשׁ הַכְּתוּב שְׁמוֹת בְּנָיו,
 ולכן יש לומר שאין זה ליחוס אלא לומר שבפועל היו לו בנים.
 תירוץ נוסף: וְאִכְנָעִית אִמָּא, באמת אף בהזכרת שמותם אין כדי
 ליחסם, אך כאן יְחִסְיָנְהוּ בְּדוֹכָתָא אַחֲרֵיתִי בְּאֲבוּהוֹן וּבְאִמָּא דְּאֲבוּהוֹן
 – ייחסם הכתוב במקום אחר בשם אביהם ובשם אבי אביהם,
 דְּכִתְיִב (מלכים א' טו יח) 'וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ אֶסָא אֶל בֶּן הֶדֶד בֶּן מִכְרִימוֹן
 בֶּן חִזְיוֹן מֶלֶךְ אֲרָם הַיּוֹשֵׁב בְּדַמְשֶׁק לֵאמֹר', ועל כך ודאי אין לומר
 שכוונתו רק שהוא בנו בפועל, אלא כוונתו שיש לנכרים יחוס אחר
 אביהם, אך בעבדים לא מצינו זאת, ולכן יש לומר שאין להם יחוס
 אלא רק הכוונה שנולדו בפועל לאביהם.

הגמרא חוזרת לדון בפריה ורביה בישראל: אִיתְמַר, הָיוּ לוֹ –
 לישראל בָּנִים וְיָתוֹ, רַב הוּנָא אָמַר, אֵף עַל פִּי כֵן קָיָים הָאֵב מִצוֹת
 פְּרִיָּה וְרִבְיָה. רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר, כִּיּוֹן שִׁמְתּוּ הַבָּנִים לֹא קָיָים אֲבִיהֶם אֵת
 הַמִּצְוָה. הגמרא מבארת את טעמיהם: רַב הוּנָא אָמַר קָיָים, מִשּׁוּם
 שֶׁטַּעַם מִצְוֹת פְּרִיָּה וְרִבְיָה הוּא כְּדֶרֶךְ אִסֵּי, דְּאָמַר רַב אִסֵּי, אֵין מְשִׁיחַ
 בֶּן דִּידָא בָּא, עַד שֶׁיִּבְלֶה לְהִיוֹלֵד כָּל הַנְּשָׁמוֹת שְׁבִינָה – שבאוצר
 ששמו 'גוף', שיצרם ה' בששת ימי בראשית ונתנם שם, שְׁנַאֲמַר
 (ישעיה נז טו) 'כִּי רוּחַ מִלְּפָנֵי יְעֲטוּף וְגו' וּבְשָׁמוֹת אֵנִי עֹשֵׂתִי, ופירושו,
 שהרוח דהיינו הנשמות שמלפני שגורתי שילדו, יעטוף' פירושו
 מעכב, ופסוק זה מדבר על הגאולה, והיינו שנשמות אלו שלא
 נולדו מעכבות את הגאולה, ולכן נצטוו על פריה ורביה, וזה שהיו
 לו בנים הרי ניטלו נשמותיהם מאוצר זה ובאו לעולם, ונמצא
 שקיים את המצוה אף שלבסוף מתו בניו. וְרַבִּי יוֹחָנָן אָמַר לֹא קָיָים
 פְּרִיָּה וְרִבְיָה, שכן טעם מצות פריה ורביה הוא שְׁלִשְׁבֶּת יִצְרָה בְּעֵינֵי
 – צריכים ליישב את העולם, וְהָא לִיכָא – וזה אינו בבנים שמתו,
 שעתה אינם מיישבים את העולם.

מקשה הגמרא: מִיִּתְיָב,

יבמות דף סב עמוד ב תלמוד בבלי המבואר "שפה ברורה – עוז והדר" (ליום שישי) קעג

מחוקקים, והרי פתח (תהלים טו) 'יהודה מחוקקי', ומבואר שרק בני
שבת יהודה נקראו מחוקקים, ומוכרח שכוונת הכתוב שבני מכיר
נקראו מחוקקים, היינו שבני בתו של מכיר נקראו מחוקקים,
שחצרון שהיה בן בנו של יהודה (בראשית מז יב), נשא את בתו של
מכיר בן מנשה, ובניהם היו מחוקקים. ומוכח שכן בתו נחשב כבנו.
הגמרא חוזרת לדין המשנה שאם יש לו בנים יכול להבטל מפריה
ורביה. הגמרא מביאה דעה חולקת: מתניתין דלאו ברבי יהושע,
דתנא בברייתא, רבי יהושע אומר, אף שנשא אדם אשה בגלותו
ו-בצערותו, ישא אשה בקנותו כגון אם מתה הראשונה או
גירשה, ואף אם היו לו בנים בגלותו, יהיו לו בנים גם בקנותו,
כלומר שישתדל לעסוק בפריה ורביה גם בזנותו, שנאמר (קהלת יא
ו) 'בבקר ידע את ידעך ולערב אל תנח ידך כי אינך יודע אי זה יבשר
הזה או זה ואם שניהם באחד מוכים', כלומר שבצערותך הולך
לדים, ואף על פי כן לעת זקנתך אל תניח ירך מלעסוק בכך, כי
אינך יודע איזה מן הבנים יהיה הגון וירא שמים ומתקיים, האם
הנולד בצערותך או הנולד בזנותך, או שמא שניהם יהיו טובים.
רבי עקיבא אומר, פסוק זה נאמר לענין לימוד התורה לעצמו
ולתלמידים, שאם למד תורה בגלותו, ולימוד תורה גם בקנותו,
ואם היו לו תלמידים ולימודם בגלותו, יהיו לו תלמידים גם בקנותו,
כלומר שלא יפסיק לעסוק בכך, שנאמר 'בבקר ידע את ידעך' וגו'.
הברייתא מביאה מעשה ברבי עקיבא בענין זה: אומר, שנים עשר
אלף זוגים תלמידים היו לו לרבי עקיבא, וכולם היו נמצאים
מהעיר נפת עד העיר אנטופרס, וכולן מן כפרים ו-בזמן קצרו
אחד, והסיבה לכך היתה מפני שלא נהנו כבוד זה לזה, וכיון שמתו
כה הרבה חכמים בזמן קצר היה העולם שםם דהיינו שנשתכחה
התורה מישראל, עד שבא רבי עקיבא אצל רבותינו שפירזם,
ושנא - לימד תורתו להם, ורבותינו שבררם היו רבי מאיר ורבי
יהודה ורבי יוסי ורבי שמעון ורבי אלעזר בן שמעון, והם הם העמידו
תורה - לימדו את התורה וגרמו שלא תשתכח באותה שעה.
ברייתא המבארת באיזה זמן קצר מתו תלמידי רבי עקיבא: תנא,
בזמן שמתו עשר צדקות. אחר כך בא אבא, ואיתמר - ויש
אומרים שאמר רבי חייא בר אבין, בזמן שמתו במיתה רעה ו-קשה.
מבררת הגמרא: מאי היא מיתה רעה. משיבה הגמרא: אחר כך
נחשן, שמתו מחולי אפרכה.
הגמרא מבארת מה ההלכה במחלוקת האם מי שקיים פריה ורביה
עדיין חייב לעסוק בה או לא: אחר כך מתנא, הלכה ברבי יהושע
שאמר שחייב להמשיך לעסוק בה גם לאחר שקיימה, ושלא
כמשנתנו.
כיון שעסקנו בחיוב לשאת אשה, מביאה הגמרא כמה מעלות
בנישואין: אחר רבי תנחום אחר רבי חנינא, כל אדם שאין לו אשה,
שרוי בלא שמחה, בלא ברכה ובלא מוכה. מבארת הגמרא את
המקורות לכך: בלא שמחה, דתניב (דברים יד כו) 'ושמחת אתה
וביתך, ורביך' היינו 'אשתך', שמצינו שמחה במי שיש לו אשה.
בלא ברכה, דתניב (יחזקאל מד ז) 'להניח ברכה אל ביתך', שמצינו
ברכה במי שיש לו אשה. בלא מוכה, דתניב (בראשית ב יח) 'לא טוב
היות האדם לבדו', ומפורש שאם האדם לבדו בלא אשה אין טוב
לו. במערבא ו-ארץ ישראל אומר, שהשרוי בלא אשה שרוי בלא
תורה, כיון שאינו לומד תורה בטוהרה, ובלא חזקה דהיינו בלא
שמירה כחומה. המקור ששרוי בלא תורה הוא, דתניב (איוב י
ו) 'האם אין עזרתך כי ויתשנה נדחה מנגי', כלומר שאם אין עמי אשה
שבה נאמר (בראשית ב יח) 'אעשה לו עזר כנגדו', צריך אני לעסוק
בצרכי ביתי ומונותי, ויתושיה' שהיא התורה משתכחת ממני. בלא
חזקה, דתניב (דמיה לא כא) 'מקנה תסוכב נגר', שמשמרתו מן החטא
וממלחמת יצר הרע הנקרא שונא (משלי כה כא), כחומה הסובבת את
העיר ומשמרתה מן השונאים. רבא בר עוקא אומר, אדם השרוי
בלא אשה שרוי בלא שלום, דתניב (איוב כד) 'ידעת כי שלום אהלך
ושקנתך נוד ולא תחטא', ודרש שרק בזמן שיש לך אהל דהיינו אשה
יש לך שלום.

שנינו בברייתא, בני בנים של אדם תרי הן בנים. ולבאורה דין זה
נאמר באופן שהיו לאדם זכר ונקבה ומת אחד מהם, שאם היה
לבנו המת או לבתו המתה בן או בת, מצטרפים עם אחות אביהם
או עם אחי אמם שיקיים על ידיהם פריה ורביה. ומשמע שאם לא
הניחו בן או בת נתחייב שוב בפריה ורביה, ושלא כרב הונא.
מתרצת הגמרא: כי תניא הרי - אימתי שנינו בברייתא שבני בנים
נחשבים כבנים, לא לאופן שמתו הבנים, אלא להשלים למצות
פריה ורביה, שאם היה לו רק בן אחד ולבן נולדה בת, נחשבת
כבת ומקיים בכך פריה ורביה. אבל אם היו לו בנים ומתו ואפילו
בלא בנים, קיים פריה ורביה כרב הונא.
קושיא על רב הונא מהמשך הברייתא: מיתבי, שנינו באותה
ברייתא, בני בנים תרי הם בנים, ואם מת אחד מהם - מבניו או
שנמצא פרים - שאינו יכול להוליד, לא קיים האב פריה ורביה.
ודברים אלו הם תיובתא דרב הונא - פירכא על דברי רב הונא.
מסיקה הגמרא: תיובתא - אכן פירכא היא ונדחו דבריו.
הגמרא מבארת את דברי הברייתא שהובאה לעיל. שנינו
בברייתא: בני בנים תרי הם בנים שמקיים פריה ורביה על ידי
השלמתם של בני בניו גם אם מתו בנו או בתו. מביאה הגמרא: כפר
אפי' למימר שדין זה נאמר רק באופן שנולד ברא לברא - בן לבנו,
וברבא לברבא - או נולדה בת לבתו, וכל שכן אם נולד ברא
לברבא - בן לבתו, שכיון שבא מכח מי שפוטרת את האב מפריה
ורביה, לכן אף בו מקיים המצוה, אבל אם נולדה ברבא לברא - בת
לבנו, לא, שכח הבת לקיים פריה ורביה על ידי פחות מכח הבן,
ולכן אין אומרים שבאה מכח הבן שפוטרת את האב מפריה ורביה.
אמר ליה רבא לאביי, אף אם נולדה בת לבנו קיים בכך פריה
ורביה, שהרי טעם המצוה הוא שלשבת יצרה פנינו - שצריך
ליישב העולם, והא אבא - וזה מתקיים אף על ידי בת בנו.
הגמרא דנה בדברי אביי ורבא: דכולי עלמא מיהת - מכל מקום
לדברי הכל, קיים את המצוה דווקא אם בני הבנים נולדו משניהם
ואם שניהם מתו, אולם אם נולדו תרי מהם - שנים, בן ובת, מאחד
הבנים שמת, והבן השני מת בלא בנים, לא. מקשה הגמרא על כך:
ולא - וכי אין מתקיימת המצוה בבן ובת שנולדו לאחד מבניו, והא
אמר ליה רבנן לרב ששת שהיה שרוי בלא אשה ולא קיים המצוה,
נסיב איתתא ואוליד בני - שא אשה שרוי והולד בנים, ואמר ליה רב
ששת, בני בריה בני בניהם - אף הבנים של בתי נחשבים הם, ולכן
כבר יצאתי ידי חובת פריה ורביה, ומבואר שמקיימים את המצוה
גם בבת אחת שנולדו לה בן ובת. מתרצת הגמרא: הך כשהשיב
רב ששת שמקיים המצוה בבני בתו, אין כוונתו שבאמת מקיימים
בכך את המצוה, אלא דחויי קבדתי ליה - רק דחה אותם בכך,
הטעם האמיתי שלא נשא אשה הוא משום דרב ששת איצטרך
מפריה - נעשה עקר מחמת שיעורו דרב הונא, שהיה מאריך
בדרשתו, ותלמידיו שנצרכו למי רגליהם לא היו יוצאים באמצע
ונעשים עקרים.
הגמרא מבררת את מקור הדין שבני בנים תרי הם כבנים: אחר ליה
רבא לרבא בר מאיר, מנא הא מילתא דאמר רבנן - מהיכן נלמד
הדין שאמרו חכמים שבני בנים תרי הן בנים - שבני הבת נחשבים
כבנים לפטור את אביה מפריה ורביה, אילימא - אם נאמר
שלמדוהו מדתניב בדברי לבן ליעקב (בראשית לא מז) 'הננות בנותי
הבנים בני', ומבואר שקרא לבני בנותיו 'בני', אלא מעתה שלמדו
זאת מדברי לבן אלו, מה שאמר לבן (שם) 'הנצא צאני', הך נמי -
וכי גם זאת ניתן לפרש כך שהצאן של יעקב הוא צאנו, אלא ודאי
פירושו דקניית מינאי - הצאן שקנית ממני, ואם כן הך נמי מה
שאמר 'הננות בנותי והבנים בני', אין הכוונה שבני בנותיו שלו,
אלא דקניית מינאי - בני בנותי שקנית ממני, ואין ראייה משם שבני
בנים נחשבים כבנים.
לכן מבארת הגמרא: אלא למדים זאת מהך - מענין זה, שנאמר
(דברי הימים א ב כא) 'ואחר כך הצרין אל בת מכיר אבי ילעד ותלד לו
את שנוב, ובתניב (שופטים יד) 'מני מכיר ירדו מחוקקים, ופירושו
שלמכיר שהיה בנו של מנשה (בראשית נ כג) היו בנים שנקראו

1 הגמרא מביאה דרשה אחרת מפסוק זה: אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻעַ בֶּן לֹוִי, כָּל
2 הַיּוֹדֵעַ בְּאִשְׁתּוֹ שֶׁהִיא יְרֵאת שָׁמַיִם, וְאִינוּ פּוֹקְדָהּ בַּתְּשֻׁמִּישׁ בַּעַת
3 עֹונתָהּ כְּפִי חֻבּתּוֹ, נִקְרָא חוֹטֵא, שְׁנֵאמַר 'וַיִּדְעַתְּ כִּי שָׁלוֹם אֶהְיֶה וְגו'
4 וּפְקַדְתָּ נֶגֶף וְלֹא תַחֲטֵא', כְּלוּמַר שֶׁאִם 'שָׁלוֹם אֶהְיֶה' דִּהְיִינוּ
5 שֶׁאִשְׁתְּךָ שְׁלִימָה בִּירֵאת שָׁמַיִם, פְּקוּדָהּ אֶתְּךָ בַּתְּשֻׁמִּישׁ, כְּדֵי שֶׁלֹּא
6 תַחֲטֵא אִם לֹא תַעֲשֶׂה כֵךְ.
7 הַלְכָה נִוּסַפְתָּ בַּעֲנִין זֶה שֶׁלֹּאמַד רַבִּי יְהוֹשֻעַ בֶּן לֹוִי מֵאֹתוֹ פֶּסוּק: וְאָמַר
8 רַבִּי יְהוֹשֻעַ בֶּן לֹוִי, חַיִּיב אָדָם לִפְקוֹד אֶת אִשְׁתּוֹ בְּשַׁעֲהָ שֶׁהוּא יוֹצֵא
9 לְדֶרֶךְ, וְהִינּוּ בַּתְּשֻׁמִּישׁ, כִּינן שֶׁבַשְׁעָה זֶה מֵתֹאווּה לֹו יוֹתֵר וְאִז מִצְוָה
10 עָלָיו לִפְקוֹדָהּ, שְׁנֵאמַר 'וַיִּדְעַתְּ כִּי שָׁלוֹם אֶהְיֶה וְגו' וּפְקַדְתָּ נֶגֶף וְלֹא
11 תַחֲטֵא', וּפֶסוּק זֶה מְדַבֵּר בִּיּוֹצֵא לְדֶרֶךְ, וּמִשְׁמַע שֶׁאִם לֹא תִפְקֹד
12 תַחֲטֵא. מִקְשָׁה הַגְּמָרָא: הֲאֵל מִהֵבָא נִפְקָא – וְכִי הַלְכָה זֶה נִלְמַדְתָּ
13 מִפֶּסוּק זֶה, מִהֵבָתָם נִפְקָא – הִרִי נִלְמַדְתָּ מִן הַפֶּסוּק (בְּרֵאשִׁית ג טז) 'וְאֵל
14 אִישׁוֹ תִּשְׁוֹקֶתָהּ, וּמִלֵּמַד שֶׁהָאִשָּׁה מִשְׁתַּוִּקֶקֶת [–מֵתֹאווּה] עַל בְּעֻלָּהּ
15 בְּשַׁעֲהָ שֶׁהוּא יוֹצֵא לְדֶרֶךְ, וְכִינן שֶׁהִיא מִשְׁתַּוִּקֶקֶת בְּזִמָּן זֶה פְּשׁוּט
16 שֶׁצָּרִיךְ לִפְקוֹדָהּ. מֵתֵרִצַּת הַגְּמָרָא: אָמַר רַב יוֹסֵף, לֹא נִצְרָכָה לִלְמוּד
17 דִּין זֶה מִיִּדְעָתָה כִּי שָׁלוֹם אֶהְיֶה וְגו' אֲלָא סְמוּךְ לְוִוִּסְתָּהּ – לִפְקוֹד
18 אֶת אִשְׁתּוֹ אִף בְּסִמּוּךְ לְזִמָּן שֶׁבֹו רִגִּילָה לִרְאוֹת דָּם נִידְתָּהּ, שֶׁאִף
19 שֶׁאִמְרוּ חֲכָמִים (שְׁבוּעוֹת יח) שֶׁחַיִּיב לִפְרוֹשׁ מִמֶּנָּה בְּזִמָּן זֶה, אִם יוֹצֵא
20 אִז לְדֶרֶךְ חַיִּיב לִפְקוֹדָהּ. מִבְּרִירַת הַגְּמָרָא: וְכִפְּהָ הַזִּמָּן הַסְמוּךְ

21 לוֹסְתָהּ. מִשִּׁיבָה הַגְּמָרָא: אָמַר רַבָּא, עֹוֹנָה, כְּלוּמַר יוֹם אִו לִילָה, אִם
22 רִגִּילָה לִרְאוֹת דָּמָה בְּיוֹם וְסִתָּה כָל אֹוֹתוֹ יוֹם, וְאִם רִגִּילָה בְּלִילָה
23 וְסִתָּה כָל אֹוֹתוֹ לִילָה.
24 הַגְּמָרָא מְגַבִּילָה אֶת הַדִּין שֶׁחַיִּיב לִפְקוֹדָהּ כְּשִׁיּוֹצֵא לְדֶרֶךְ: וְהִנֵּי מִילִי
25 – וְדַבְרִים אִלוּ נִאֲמְרוּ רַק כְּשִׁיּוֹצֵא לְדֶבֶר הֶרְשׁוֹת, אֲכָל לְדֶבֶר מִצְוָה,
26 מִיִּפְרִידִי – הִרִי הוּא טְרוּד בְּמִצְוָה שֶׁהוֹלֵךְ לַעֲשׂוֹת, וּפְטוּר מִלִּפְקוֹדָהּ.
27 תִּנּוּ רַבָּנָן, הָאֹוֹהֵב אֶת אִשְׁתּוֹ בְּגִוּפּוֹ כְּפִי שְׁנֵאמַר (וִיקְרָא יט יח) 'וְאִהַבְתָּ
28 לְרַעְךָ כְּמוֹךְ', וְהַמְכַבְּדָהּ יוֹתֵר מִגִּוּפּוֹ כִּינן שֶׁבְּזִיוְנָה גְּדוּל מִשָּׁל אִישׁ
29 (לִקְמָן ק.), וְהַמְדִּירָהּ בְּנִי וּבְנֹוֹתָיו בְּדֶרֶךְ יִשְׂרָאֵל, וְהַמְשִׁיאָן סְמוּךְ לְפִירְקָן
30 – לְזִמָּן שֶׁבֹו רֵאוּיִים הֵם לְנִישׁוּאִין, דִּהְיִינוּ שְׁנָה אִו חֲצִי שְׁנָה קוּדָם
31 לְכֵן כְּשֶׁהֵם עַדִּין קִטְנִים, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִבֹּאוּ לִידֵי הִרְהוּר אִו זְנוּת, עָלָיו
32 הַכְּתוּב אָמַר (אִיּוֹב ה כד) 'וַיִּדְעַתְּ כִּי שָׁלוֹם אֶהְיֶה וּפְקַדְתָּ נֶגֶף וְלֹא
33 תַחֲטֵא', שְׁוִידַעַתָּ כִּי שָׁלוֹם אֶהְיֶה' נִאֲמַר עַל הָאֹוֹהֵב אֶת אִשְׁתּוֹ,
34 שֶׁשָּׁלוֹם הַבֵּית נִוּסַד עַל אִהַבַת אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ, וְלֹא רַק בְּדֶרֶךְ הַטְּבַעִית
35 שֶׁל אִהַבָּהּ, אִלָּא בְּדֶרֶךְ כְּבוֹד אִמִּיתִי שֶׁמְכַבְּדָהּ, וּפְקַדְתָּ נֶגֶף הִינּוּ
36 שֶׁתִּדְרִיךְ בְּנֵי בֵיתָךְ בְּדֶרֶךְ הַיִּשְׁרָה, 'וְלֹא תַחֲטֵא' הִינּוּ שֶׁלֹּא תִבְיֵאִם
37 לִידֵי חֲטָא כְּשֶׁתִּשְׁאֵן סְמוּךְ לִפְרָקָן. וְהָאֹוֹהֵב אֶת שְׁבִינֵיו, וְהַמְקַרֵּב אֶת
38 קְרוֹבָיו, וְהַנּוֹשֵׂא אֶת בֵּית אֲחֹותוֹ, שֶׁאִדָּם אֹוֹהֵב אֶת אֲחֹותוֹ יוֹתֵר
39 מֵאֲחִיו, וּמִתּוֹךְ כֵךְ כְּשֶׁנּוֹשֵׂא אֶת בֵּיתָה יִאֲהֵב אֶת אִשְׁתּוֹ,